

Юрій Бігун

На території України знаходиться багато величавих обителей подвижництва та благочестя, які є свідками глибокої духовної культури й історії українського народу. Осередки монашества відігравали в нас ключову роль, бо тут плекалося не лише духовне життя, але й народна культура та ідентичність. Однією з таких обителей була Почаївська лавра. Упродовж свого існування ця обитель була під різними політичними режимами та належала різним Церквам. Важливого значення вона набула в унійний період своєї історії, коли належала до греко-католицької Церкви, будучи у XVIII-XIX ст. важливим осідком василіанського монашества.

Цікаво, що кожен науковець, який брався досліджувати історію Почаївського монастиря, не знаходив у бібліотеці Лаври чи в інших джерелах жодних даних, які б зафіксували дату, коли обитель стала унійною. Проте відомо, що це може бути пов'язане з Замойським Собором (1720р.), у якому взяли участь майже всі настоятелі волинських монастирів. У перші роки перебування Почаївської лаври під патронатом ченців святого Василя Великого великих змін не було. О. Теодосій Рудницький, перший її настоятель-василіянин, був освіченою людиною, глибоко відданою руському (східному) обряду та віровченню. Він слідкував за дотриманням усього богослужбового уставу, не голив бороду, носив традиційну рясу, був східним по духу.

Невдовзі, по кількох роках після приєднання монастиря до Унійної Церкви, почали вводитися латинізовані богослужбові практики, змінювався устрій монастиря на зразок латинських орденів. У календар упроваджувалися нові свята. З'являються так звані «читані літургії», ставляться лавки та вводиться музика при богослужінні. Проте, попри усі ці нововведення, почаївські василіани настільки притримувалися візантійського уставу в богослужіннях, що інші василіани називали їх «схизматиками».

Уже за Унійної Церкви в Почаївській лаврі почала діяти друкарня, яка була заснована 1732р. Першою книгою, надрукованою василіанами, був «Службеник», який вийшов у 1734р. Він вражав поліграфічним оформленням і красою ілюстрацій. Відомо, що почаївські друки унійного періоду відзначалися високим мистецьким рівнем виконання. Вони прикрашалися гравюрами відомих митців того часу: Йосипа та Адама Гочемських, Федора Стрільбицького, Івана Филиповича та інших. Окрім церковних і богослужбових книг, монастирська друкарня видавала й світську літературу – як кирилицею, так і латинкою. Почаївська друкарня у XVIIIст. кількістю видань і рівнем мистецького оформлення зарекомендувала себе як одна з передових друкарень руського книгодрукування. Варто підкреслити її роль у започаткуванні українського нотного друкарства. У Почаєві, окрім збірників релігійних пісень, також було видано ряд нотних «Ірмологіонів» (1766, 1775, 1792, 1794рр.), а також «Устав церковного пінія». Дуже важливою подією в історії української музики стала поява друком у 1790р. так званого «Почаївського Богогласника», до якого увійшли духовні канти (пісні) з різних рукописних збірників. Видавнича діяльність монастиря була засобом популяризації Унійної Церкви. У 1831р. російський царський уряд конфіскував друкарню, передавши її Московській Православній Церкві.

Почаївська Лавра за часів своєї унійної історії відзначалася не лише просвітницькою діяльністю, яка проявилася через книгодрукування. Василіани мали тут розвинуте монастирське господарство: земельні угіддя, маєтки, кошти. Потреби монахів були скромними, тому щороку заощаджувалися значні суми, які становили майже 150 тисяч злотих. Окрім цього, у володіннях монастиря були великі села, щодня для праці залучали значну кількість робітників.

Велику роль у розбудові монастирських будівель відіграв граф Микола Потоцький, який пожертвував на розвиток обителі 260 тисяч злотих. Через чотири роки він виділив ще півтора мільйона злотих. Усі пожертвовані гроші призначалися на здійснення трьох головних справ: побудову великого собору, помешкання для монахів (Братський корпус) та на величну коронацію ікони Божої Матері. Так, у 1782р. був споруджений головний храм Лаври — Свято-Успенський. У загальних рисах проект собору підготував Ян Готфрид Гофман, а подальшу роботу з будівництва храму здійснювали львівські зодчі та скульптори брати Петро та Матвій Полейовські, архітектор Франциск Ксаверій Кульчицький, під керівництвом котрого в 1771–1783рр. збудували трапезну, сформували під Успенським собором терасу з парапетом. Загальна композиція комплексу – терасна, будівлі розміщені на схилах із поступовим підвищенням до головного акценту – Успенського собору. Головний фасад прикрашають дві вежі під кутом 45° до головної осі, що підкреслює всефасадність собору – характерну рису українських церков. Загалом композиція з однією центральною банею на восьмерику та двома бічними вежами схожа на кафедральну церкву в Холмі та співзвучна найкращим зразкам козацького бароко – соборам Чернігівського Троїцького та Мгарського монастирів на Полтавщині.

Після придушення польського повстання 1830–1831 рр. російськими імператорськими військами доля почаївських василіан була вирішена. Це стало приводом для офіційного втручання в справи монастиря. Цар Микола I розпорядився «Базиліанський Почаївський монастир з усією церковною приналежністю, нерухомим майном і капіталами передати у відомство православного греко-російського духовенства». Було вирішено розмістити тут Волинського православного єпархіального архієрея з його штатом, консисторією та семінарією. Таким чином у 1831 році припинився греко-католицький період історії Почаївського монастиря, а розпочався православний. Невдовзі після цього йому було надано офіційний статус Лаври.

Понад столітнє перебування отців василіан у Почаївській обителі позитивно вплинуло на її розвиток у всіх сферах життєдіяльності. Головний храм Почаївського монастиря — Свято-Успенський собор – та практично всі головні споруди були зведені, коли тут урядували унійні ченці святого Василія Великого. Вони не тільки дбали про розвиток у кременецькому повіті Унійної Церкви, але й займалися культурно-освітньою діяльністю, зокрема облаштували тут друкарню, яка впродовж ста років видала 200-300 найменувань книг, та заснували школу, де могли навчатися сільські діти. Монахи вели власне економічне господарство, яке надзвичайно позитивно вплинуло на фінансове становище монастиря. Тому можемо зробити висновок, що саме Українська Греко-Католицька Церква найтісніше поєднана з Почаївською обителлю.

Юрій БІГУН, Унійна Почаївська лавра // СЛОВО №1 (85), березень-травень 2021